

Faktablad 2008:01

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Allt fler äldre erbjuds en värdig bostad då de flyttar till äldreboende. Men många har små möjligheter att påverka innehållet i sin dag.

Med äldreboende menar Länsstyrelsen särskilt boende enligt 5 kap. 5 § SoL.

Äldreboende i Stockholms län

Bättre bostadsstandard har ökat livskvaliteten för många äldre. Men dokumentationen i länets särskilda boenden för äldre måste förbättras och det dagliga livet fyllas med individuellt utformat innehåll. Även omsorgen om demenssjuka behöver utvecklas. Personalen behöver stöd och ledning av närvarande och kunniga chefer. Det visar Länsstyrelsens enkät till länets särskilda boenden för äldre som nu genomförts för tredje året i rad.

Äldreenkäten 2007

Under vecka fyra 2007 skickades en enkät ut till länets äldreboenden och kommu-

nala förvaltningar. Av de 305 äldreboendena har 256 svarat, svarsfrekvensen hos förvaltningarna har varit 72 procent. Enkäten syftade till att få en samlad bild över länets särskilda boenden. Vilka är det som bor där, hur ser personalförsörjningen ut och hur är bostadsstandarden? Resultaten används som underlag för Länsstyrelsens tillsyn.

Sammanfattningsvis kan man säga att länet oftast erbjuder sina äldre bra bostäder – men de äldre har fortfarande små möjligheter att påverka sin dag.

Socialnämnden skall verka för att äldre människor får möjlighet att leva och bo självständigt under trygga förhållanden och ha en aktiv och meningsfull tillvaro i gemenskap med andra. (5 kap 4 § SoL)

Av socialtjänstlagen framgår att socialnämndens insaster skall utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne (3 kap 5 § SoL)

Meningsfullhet

Vad som är meningsfullt måste var och en få uttrycka själv. Det är de äldre som vet vad de behöver. Deras synpunkter måste tas tillvara för att de ska få inflytande i verksamheten och få bestämma över sin egen omsorg.

Meningsfull tillvaro

Med en meningsfull tillvaro menar Länsstyrelsen att den enskilde måste få ett innehåll i sin dag utifrån sina individuella behov och förutsättningar.

Cirka hälften av de chefer som besvarat enkäten ser inga hinder för att kunna tillgodose individuella behov av meningsfull tillvaro. Den andra hälften pekar på svårigheten att definiera meningsfullhet och beskriver hinder som bl.a. de boendes svårigheter att förmedla vad de vill, att de boendes och anhörigas mening skiljer sig åt kring vad som är meningsfullt och att medarbetare kan ha ytterligare en åsikt. Andra hindrande faktorer är att det är svårt att få personalen engagerad i arbetet på individuell nivå, personalens kompetens, problem med att skriva och förstå svenska och att det handlar om ett synsätt hos personalen. Flera nämner att det inte finns ekonomiska förutsättningar att genomföra det som är meningsfullt, att det är brist på personal och att de boende är för sjuka.

Tillvaron på äldreboende är ofta innehållslös. Tyvärr ser Länsstyrelsen i sin tillsyn att de boende ofta "placeras" i ett gemensamt dagrum eller sällskapsrum. Det är inte ovanligt att TV:n står på utan att någon tittar. Personalen är upptagen av omvårdnadsarbetet och tiden för annat än fysisk omvårdnad är begränsad. Gemensamma aktiviteter förekommer oftast flera gånger per vecka vilket möjliggör en stund av gemenskap. Men dessa kan inte ersätta de äldres rätt till ett innehåll i sin dag utifrån sina egna individuella behov och förutsättningar. Enkätsvaren visar att det är svårt att bedöma vad som är meningsfullt för en

Foto: Sofia Urby

annan människa. Många äldre som bor i ett särskilt boende har svårt att uttrycka sina önskemål och behov. För att kunna ta reda på vad som är meningsfullt måste de äldre tillfrågas om vad de själva tycker. För att den äldre ska få stöd och hjälp efter sina egna villkor och förutsättningar krävs det tillräckligt med personal som har ett medvetet förhållningssätt. Personalen måste ges utrymme att vara kunnig, lyhörd, ha inlevelseförmåga och empati.

Rättssäkerhet

Den som inte är nöjd med insatserna måste kunna få sina rättigheter prövade. Så gott som alla verksamheter uppger att det finns en social journal för genomförande av service och omvårdnad enligt socialtjänstlagen. Lika många anger att det finns en samlad social akt och att de boende har en genomförandeplan. Något färre uppger att de boende varit delaktiga i upprättandet av planen.

Länsstyrelsen har en annan bild av dokumentationen än det som redovisas i enkätsvaren. Den tillsyn som Länsstyrelsen gjort under 2007 visar fortfarande stora brister. Verksamheterna håller på att utveckla dokumentationen men de har i de flesta fall inte lyckats omsätta regelverket i praktiken. Beställning av särskilt boende innehåller sällan en precisering av vilka insat-

ser den enskilde ska få hjälp med för att uppnå skäligen levnadsnivå. Verksamheten måste därför fråga efter behov och önskemål. Dokumentationen visar sällan hur den enskilde varit delaktig i planeringen. Det framgår inte vad den enskilde har för behov och önskemål och på vilket sätt verksamheten ska tillgodose dessa. Inte heller framgår om den enskilde har önskemål som verksamheten inte kan tillgodose.

För att öka möjligheterna för äldre att själva bestämma måste de ges ett verkligt inflytande över insatserna. Det innebär bl.a. att de får delta i planeringen och påverka hur de vill ha sin omsorg utformad. Dokumentationens syfte är att garantera den enskildes rättssäkerhet och kvalitet i insatserna. Den som inte är nöjd med de insatser som verksamheten erbjuder i form av aktiviteter, service och omsorg eller har andra önskemål, måste få sina rättigheter prövade i enlighet med socialtjänstlagen.

Delaktighet och inflytande

För att vara delaktig krävs att det finns något att vara delaktig i.

I ett trettiotal verksamheter finns det brukarråd, förtroenderåd eller anhöri-

gråd. Många chefer beskriver att de försöker initiera olika råd men att det är svårt att engagera de boende och/eller deras anhöriga. Det är angeläget att de äldres delaktighet stärks. Även om boenderåd är sällsynta och möjligheterna för de äldre att påverka sin tillvaro på de flesta äldreboenden är begränsade så har Länsstyrelsen sett positiva exempel. Alltfler verksamheter skapar strukturer för öka delaktighet genom boende- och brukarråd. Länsstyrelsen ser det som mycket positivt.

Behov av att tala om livsfrågor

Äldre människor befinner sig i slutfasen av livet och kan ha behov av existentiella samtal.

Samtal av existentiell eller psykologisk karaktär erbjuds av personal vid 82 procent av verksamheterna. Även kontakt med präst, diakon eller annan representant för kyrka eller samfund kan ordnas i de flesta av dessa. Samtal med psykolog eller beteendevetare kan erbjudas i sju procent av verksamheterna.

Vid slutet av levnadsbanan kan samtal om livet vara önskvärt. Många äldre har i Länsstyrelsens tillsyn sagt att de saknar samtal om livsfrågor. De vill inte belasta

Handböcker och föreskrifter

Under 2006 gav Socialstyrelsen ut föreskrifter och allmänna råd för dokumentation vilket förtydligade socialtjänstlagen. Som ytterligare stöd för tillämpning gav Socialstyrelsen ut en handbok som heter "Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten".

Foto: Sofia Urby

anhöriga eller personal med sådana frågor. Verksamheterna bör uppmärksamma dessa behov. För dem som inte tillhör en kyrka eller ett samfund bör verksamheten kunna erbjuda samtal med psykolog eller beteendevetare.

Synpunkter och klagomål

De äldres åsikter måste tas tillvara för att verksamheterna ska nå en högre kvalitet.

I 27 verksamheter förekommer inga klagomål alls. I övriga handlar de vanligaste klagomålen om maten, avsaknad av aktiviteter och brister i bemötande, personlig omvårdnad och service.

Nästan alla verksamheter har en broschyr som uppmanar boende och anhöriga att lämna synpunkter och klagomål. Mycket få synpunkter lämnas skriftligt. Vanligen lämnas de muntligt utan att dokumenteras. För att förebygga fel och brister, utveckla verksamheten och identifiera nya eller ej tillgodosedda behov ska det finnas rutiner för att samla in synpunkter och klagomål.

För att kunna styra, följa och höja kvaliteten och se förbättringsområden på ett generellt plan är det nöd-

vändigt att dokumentera klagomål och synpunkter.

Omsorgen av demenssjuka

De demenssjuka behöver ett anpassat boende och hjälp av kunnig personal som känner dem väl och kan förstå deras behov.

Det finns cirka 600 mindre enheter för demenssjuka. På en fjärdedel av dem är antalet boende fler än nio.

I tillsynen har Länsstyrelsen uppmärksammat att det även på övriga enheter bor många personer med demenssjukdom. Vissa av dem har utvecklat en demenssjukdom efter att de flyttat in, och har rätt att bo kvar i sin invanda miljö. Det ställer stora krav på att äldreboendet tar hänsyn till den demenssjukes behov av trygghet, kontinuitet och kompetens.

Det förekommer att personer med konstaterad demenssjukdom flyttar in på enheter som inte är anpassade till deras behov av säkerhet och trygghet. De får då inte den omsorg de behöver och för dem som inte är demenssjuka innebär det minskade möjligheter till socialt umgänge.

Äldre som inte är demenssjuka som bor tillsammans med demenssjuka uttrycker ofta att de är besvikna. De har flyttat

till det särskilda boendet för att få sociala kontakter och sällskap vid måltiderna. Istället har de få eller ingen att prata med och måltiderna blev inte den trivsamma stund som de tänkt sig.

Länsstyrelsen anser att enheter för demenssjuka inte ska vara större än att de kan tillgodose deras speciella behov av trygghet. De demenssjuka har ofta svårt att uttrycka sig och behöver hjälp av personer som känner dem väl och som kan tolka deras önskemål. Det krävs kompetens för att bemöta demenssjuka och personalen behöver stöd och handledning i att utveckla arbetsmetoder och förhållningssätt.

Foto: Sofia Urby

Personal

Personalen behöver stöd och ledning av närvarande chefer med adekvat kompetens.

Chefer

Chefer har stora ansvarsområden och kunskaperna om socialtjänsten varierar. Av cheferna är drygt 60 procent sjuksköterskor, drygt 20 procent socionom eller motsvarande och knappt 20 procent har annan utbildning. Av dessa saknar cirka en procent högskoleutbildning.

Konstaterade svagheter inom äldreomsorgen hänger intimt samman med chefskap och ledning, till exempel att dokumentationen inte är rättssäker, bristande kvalitetsarbete och otillräcklig social stimulans. För att kunna driva utveckling inom äldreomsorgen anser Länsstyrelsen att chefer som ansvarar för att leda och fördela omsorgsarbetet ska ha en högskoleexamen från social omsorgsutbildning, socionom eller annan jämförbar högskoleutbildning.

Ungefär en fjärdedel av cheferna har arbetat i samma verksamhet kortare tid än ett år och en tredjedel har arbetat längre än fem år. Täta byten av chefer innebär ofta förändringar i organisationen, hur dokumentation ska föras, metoder för kvalitetsarbete med mera. Personalen hinner inte sätta sig in i ett arbetssätt innan nästa förändring står för dörren.

I dagens äldreomsorg har många chefer ett stort antal underställda. Biträdande chefer leder det dagliga arbetet. Medarbetarsamtal genomförs i så gott som alla verksamheter. Närmare hälften av cheferna som besvarat frågan har delegerat samtalen, ibland till personer som inte har högskoleutbildning.

Utveckling av arbetsledarrollen inom äldreomsorgen har varit i fokus under många år. För att självständigt leda och utveckla verksamhet krävs fördjupad kompetens om lagstiftning, arbetsledning, forskning och nya rön inom området.

Omvårdnadspersonal

Många har utbildning motsvarande gymnasieskolans vård- och omsorgsutbildning men det saknas fortbildning som är anpassad efter arbetets art.

På de verksamheter som besvarat enkäten finns omkring 14 000 anställda. 14 procent är män. Cirka 11 500 är omvårdnadspersonal och 1200 är sjuksköterskor. Det finns omkring tvåhundra sjukgymnaster och lika många arbetsterapeuter. Övriga utgörs av administratörer, vaktmästare, köks- och städpersonal med mera. Av omvårdnadspersonalen har hälften utbildning motsvarande treårigt omvårdnadsprogram. 32 procent har kortare vård och omsorgsutbildningar. En knapp femtedel saknar utbildning inom området. Vikarier och timanställdas utbildningsnivå är oftast lägre.

Att arbeta med människor innebär bland annat att motivera, lyssna, ge empati med mera. I arbetet med äldre ingår även anhörigkontakter. Att få professionellt stöd i att utveckla sitt eget förhållningssätt och att kunna bemöta de äldre på ett individuellt sätt kräver förutom kunskaper även kännedom om hur man själv reagerar och varför. Speciell kompetens behövs inom demensomsorgen där de äldre alltmer förlorar sina förmågor till kommunikation och ibland uttrycker sig med oro och rastlöshet.Handledning med extern handledare finns vid 42 verksamheter*. Enligt Länsstyrelsens bedömning borde extern handledning ges till alla.

I verksamheten ska finnas rutiner för att fortlöpande kontrollera att det finns den bemanning som behövs för att utföra socialnämndens insatser, att personalen har den kompetens som krävs för att utföra uppgifterna och att personalen ges förutsättningar för löpande kompetensutveckling som svarar mot verksamhetens behov och kunskapsutveckling.

Foto: Sofia Urby

* Med handledning menar Länsstyrelsen extern och regelbunden processhandledning som stödjer personalen i att hantera egna reaktioner i förhållande till omsorgsarbetet.

Särskilda boenden idag...

Äldre ska inte behöva oroa sig för att det inte finns ett särskilt boende om behovet infinner sig.

Fullgod bostadsstandard

I de 256 särskilda boendena finns drygt 15 000 lägenheter. Av dem har 75 procent en fullgod standard. Det förekommer fortfarande dubbelrum i 17 procent av de särskilda boendena. Cirka 1 200 personer har inte ett eget hygienutrymme och drygt 4000 saknar eget kök. Många servicehus har omvandlats till seniorboende under senare år. Ungefär 40 servicehus finns kvar i länet. Flera av dem håller successivt på att omvandlas till seniorboenden.

Ett värdigt äldreboende

Allt fler bor värdigt – men fortfarande finns det kommuner som inte erbjuder ett boende som garanterar integritet och värdighet.

Att påskynda en förbättring av bostadsstandarderna på särskilda boenden har varit ett prioriterat område för Länsstyrelsen. Bostadsstandarderna ska inte vara sämre för äldre än för andra medborgare. Att kunna ta emot gäster är extra viktigt för den som inte längre orkar eller kan besöka sina närstående och vänner.

"Förr var hon orolig och ville alltid åka hem. Nu följer vi henne till lägenheten och då säger hon "här bor jag"

En kvinna drar med handen över sin nya diskbänk och säger: "Jag har fått ett hem igen"

"Förr var han bara på sitt rum. Sen han fick egen lägenhet kommer han upp till alla måltider och spelar ibland piano på kvällarna vilket vi inte ens visste att han kunde"

Personal och boende efter flytt till lägenheter med fullvärdig bostadsstandard.

... och planering för framtiden

Planering för äldreboenden i framtiden

Hur medverkar äldreomsorgen i kommunens fysiska samhällsplanering?

Av länets 43 stadsdelar och kommuner beskriver 12 ett organiserat, långsiktigt samarbete mellan socialförvaltning och teknisk avdelning. I övriga områden blir förvaltningarna delaktiga senare i processen och ingår i arbetsgrupper eller lämnar synpunkter om detaljplaneringen för redan projekterade äldreboende. Samverkan med pensionärsorganisationer är vanligt.

I 3. kap 2 § SoL står att socialnämndens medverkan i samhällsplaneringen ska bygga på nämndens sociala erfarenheter och särskilt syfta till att påverka utformningen av nya och äldre bostadsområden i kommunen. Flera kommuner har idag brist på särskilda boenden och behöver bli bättre på att planera långsiktigt.

Andra insatser för äldre som fortfarande bor i ordinärt boende

Att kunna erbjuda social gemenskap och andra stödinsatser kan öka de äldres trygghet.

Ett åttiototal biståndsbedömda dagverksamheter finns i länet. Många vänder sig till demenssjuka personer. Det finns även ett femtiotal öppna verksamheter som erbjuder en träffpunkt för alla äldre i kommunen eller stadsdelen.

Anhörigstöd och uppsökande verksamhet sker också. Dessa insatser motverkar social isolering, ger stöd till anhörigvårdare och kan fördröja inflyttning till särskilt boende.

Under 2006 hade ungefär 60 procent av de stadsdelar och kommuner som besvarat enkäten någon form av uppsökande verksamhet. Hur den uppsökande verksamheten riktas varierar. Tre kommuner och stadsdelar vänder sig till samtliga över 65 år. Ett tiotal vänder sig till alla över en viss ålder. Några stödjer personer med demenssjukdom eller vänder sig till etniska grupper inom ett geografiskt område i kommunen. 70 procent av dem som svarat planerar någon form av uppsökande verksamhet under 2007.

Enligt 3 kap. 4 § SoL ska socialnämnden i den uppsökande verksamheten upplysa om socialtjänsten och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp.

*Illustration:
PetraMy Börjesson*

Enkätstudie över särskilda boenden för äldre 2007

Uppgifterna bygger på enkäter till förvaltningar i kommuner och stadsdelar och chefer för särskilda boenden. Svaren gäller uppgifter från 2006*. 256 av länets 305 särskilda boenden besvarade enkäten. Svarsfrekvensen från förvaltningarna var 72 procent och från verksamheterna 84 procent. Bortfallet beror både på uteblivna svar och på att verksamheter inte fått enkäten. Frågorna är ibland bara delvis besvarade varför resultatet redovisas i ungefärliga siffror.

Antal och regi

Totalt fanns det 305 särskilda boenden i länet i januari 2007. Kommunen driver 60 procent i egen regi och 15 procent drivs av entreprenörer enligt avtal med kommunen. En dryg fjärdedel drivs i enskild regi. Av de verksamheter som har besvarat enkäten drivs 53 procent i kommunal regi och 23 procent på entreprenad och 24 procent är enskild verksamhet med tillstånd från Länsstyrelsen.

	kommunal	entreprenad	enskild	totalt
Kommuner	112	31	46	189
Stadsdelar	71	14	31	116
Totalt	183	45	77	305
Andel i procent	60	15	25	100

* Länsstyrelsens egna uppgifter ligger till grund för antalet särskilda boenden i kommuner och stadsdelar.

Driftsformer

Kommunal regi innebär att kommunen/stadsdelen själv driver verksamheten. Nämnden är ansvarig. Entreprenad innebär att kommunen tecknat avtal med annan utförare. Nämnden är ansvarig för verksamheten. Enskild verksamhet har tillstånd från Länsstyrelsen. Huvudmannen ansvarar för verksamheten.

Storlek

Storleken på de särskilda boendena varierar mellan sju till närmare 250 boende. De stora verksamheterna kan bestå av ett tjugotal mindre enheter.

Fakta om de boende vid tidpunkten för enkäten

Under vecka fyra 2007 bodde 10 255 personer på de 256 särskilda boenden som besvarade enkäten. 72 procent av dem var kvinnor och 28 procent män. 146 personer var 100 år eller äldre. Närmare 300 var under 65 år. 927 kvinnor och 383 män har utländsk bakgrund, dvs. är inte födda i Sverige.

Under 2006 avled 4485 äldre på särskilda boenden. Av dem hade 34 procent bott där kortare tid än sex månader.

Kontakt

Lotta Liwergren, socialkonsulent,
tel: 08-785 40 56.
Evabritt Cederblad, socialkonsulent,
tel: 08-785 44 20.
E-post: ins@ab.lst.se

Adress

Länsstyrelsen i Stockholms Län
Socialavdelningen
Hantverkargatan 29
Box 22 067
104 22 Stockholm, Sverige
Tel: 08-785 40 00 (vxl)

Läs mer på vår hemsida www.ab.lst.se

ISSN: 1652-3148

Grafisk form:
Petra My Börjesson